

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука "Аз Буки"

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в номер 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в номер 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в номер 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско научно-теоретично и методическо списание
в година XXI, 2012 в номер 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в номер 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-теоретично списание
в година XX, 2012 в номер 1

Философия

Българско научно-методическо списание
в година XXI, 2012 в номер 1

**Чуждоезиково
обучение**

Научно-методическо списание
в година XXXIX, 2012 в номер 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

44 29 ОКТОМВРИ –
4 НОЕМВРИ
2015 г.

Избрано

Приказки от началното на XX век

Откъс от „Приказката в детско-юношеските периодични издания до Първата световна война“

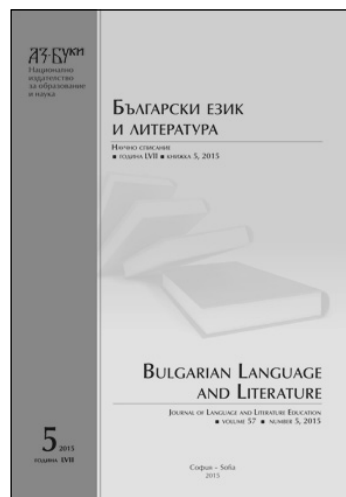
Таня Стоянова

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Този текст коментира употребите на термина „приказка“ и битуването на жанровата форма в детско-юношеските вестници и списания, издавани у нас до Първата световна война. В днешно време приказката най-често се мисли в контекста на детската литература. Приказката обаче не е само част от света на детството. Има приказки и за възрастни. Освен това терминът е използван често за назоваване на неприказни сюжети. На популярността на термина „приказка“ обръща внимание Светлана Стойчева в своето изследване на българската приказка:

В началния период на развитието на българската литературна приказка е необходимо да се разграничи книжовният интерес към фолклорната приказка от популяризирането на творби с широко използваното през Възраждането жанрово название „приказка“. Именно тук се обръкват употребите на думата приказка, плод на „освобождането“ на знака и възможността да бъде лесно „залеян“ – например като жанрово подзаглавие на даден текст. „Поглъщателната“ способност на думата „приказка“, или нейната съвместимост, се оказва толкова голяма, че може да си съперничи с другото разпространено жанрово название – „повест“ – за ролята на „универсалното белетристично четиво през Възраждането“. Така Ст. Елефтеров формулира ролята на повестта

Заглавието е на редакцията

www.bel.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д.п.н.
Маргарита Георгиева
E-mail: m.georgieva@abv.bg

Редактор

Д-р Мая Падешка
0889 22 04 12

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: bel@azbuki.bg

**Съдържание
на сп. „Български език
и литература“,
кн. 5/2015:**

**ОБУЧЕНИЕТО
ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА
В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ**

Приказката в детско-юношеските периодични издания до Първата световна война /
Таня Стоянова

МЕТОДИКА

Трансверсални аспекти на
уменията за работа с текст /
Мая Падешка

„Методика на езикознание-
то“ от Ст. Чакъров и М. Гос-

подинов в контекста на ранната методическа литература за обучение по роден език / *Иван Чолаков*

Теоретични и приложни аспекти на реторичния подход в училищното езиково образование / *Владимир Нищета*

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Женската красота в творбите на Петко Тодоров / *Милена Димитрова*

Христо Смирненски и Германската революция от 1918 – 1919 / *Венцислав Везиров*

СТУДЕНТСКИ ФОРУМ

„Грозни прози“ на Гео Милев. Преосмисляне на библейските символи / *Евдокия Петрова*

МНЕНИЯ И ПОЗИЦИИ

Програмата PISA и българските проблеми / *Сесилия Телалова*

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И КУЛТУРА ПО СВЕТА

Първи международен форум „Светите братя Кирил и Методий в националните митове на славяните“ – Венеция, Италия / *Alberto Frasson*

Tradizione Cirillo-Methodiana come dispositivo culturale per la riunificazione delle chiese / *Fabian Pavel Fonovic*

In Memoriam
Проф. Кирил Димчев / *Ангел Петров*

през този период, но ако се добави и присъствието, и ролята на приказката, тогава това би проблематизирало неговата теза.

Ако през Възраждането „поглъщателната“ способност на думата „приказка“, за която говори Стойчева, може и да е причина за нейната разностранна употреба, в годините след Освобождението, дори в началото на XX в., думата приказка все още се „прикачва“ към различни по жанровата си природа четива за деца. Нейната универсалност насочва и към неустановената все още жанрова система на детската литература. Както и към колебливото отношение към художествеността, изразено в някои публикации в педагогическия печат. В същото време приказни сюжети са назовавани като статийки, пресъздавки, разкази.

Българската детска приказка започва живота си, образно казано, след стартирането на Сборника за народни умотворения, наука и книжнина през 1889 г. Светлана Стойчева обобщава този процес така:

От 90-те години на XIX в. започва техният разделен живот в печата (авторката има предвид фолклорната приказка, литературната ѝ обработка и оригиналната приказка, б. м., Т. С.), което, от една страна, увеличава възможността за по-свободно естетическо отнасяне към приказката, и от друга – създава условия за по-отчетливо наблюдение на взаимовръзките между фолклорната и литературната приказка.

В педагогическата литература още в края на XIX в. се появяват статии, най-често преводни, за ролята на народната приказка в образователния процес. Нещо повече, в една публикация в сп. „Учител“ приказката е наречена „учебен предмет“:

В цялата ни литература не можем намери такава подходяща учебна материя, както народните ни приказки, защото само в народните приказки ние намираме мировъзренията тъй, както те се развиват в малките детски глави.

По-нататък авторът развива концепцията си в полза на използването на приказката за развитието на детското въображение чрез творчество. Според него приказките трябва да бъдат разказвани от самите деца, да бъдат те поощрявани „да търсят и измислюват“.

Докато критичните бележки за другите жанрови форми са свързани най-често с тяхната художественост, когато става въпрос за приказката, нейните критици говорят най-често за недостатъчното ѝ присъствие в периодиката. Обвиненията са, че редакторите пренебрегват този жанр за сметка на други, гудактични произведения. Един от тези критици е Славчо Паскалев:

От всичките видове произведения най-любими за децата, особено малките, са безспорно приказки-

те. (...) За жалост и в това отношение у нас не е направено почти нищо, макар че материал не липсва. В детските списания, дето бездарността и безвкусието се ползват с широко гостоприемство, на народните творения се дава съвсем малко място; още по-лошо е обаче това, че приказките обикновено се поправят, т.е. така се обезобразяват, че най-ценните им качества – народен тон и локален колорит – изчезват съвършено. Сборници от избрани нарочно за деца наши народни приказки още нямаме.

Статията на Славчо Паскалев е публикувана през 1906 г. в сп. „Мисъл“. По това време вече има сборници с народни приказки. Това са книгите на Цани Гинчев („Стихотворения и приказки“, 1884); Стефан Попов („Народни приказки“ – с осем картинки, 1900); Евтим Спространов („Приказки за деца“, Ч. 1, 1902; „Китка. Сбирка от приказки“, 1904; „Приказки за деца“, 1904). В периода от 1906 до 1908 г. Цоньо Калчев издава четири сборника с художествена проза за деца, в които преобладаващи са приказките („Весело гругарче“, 1906; „Честити дни“, 1907; „Покрай баба на колело“, 1908; „Весела разговорка“, 1908). Тук от значение е фактът, че повечето от тези приказки са препечатвани от периодичния печат. Коемо означава, че приказката още в края на XIX и началото на XX в. не е непозната за детската литература.

За отбелязване е, че в периодичния печат за деца се предпочитат литературно преработени фолклорни приказки. Процесът на литературна редакция на фолклорните сюжети най-често се нарича „пригаждане“. Пред името на автора се отбелязва „Пригоди“, за да стане ясно, че той не е „същинският“ автор на приказките. Ако адаптацията е основна стратегия за „попълване“ на детската литература, то литературната редакция на фолклорната приказка за деца заема основно място (по обем и значение) измежду адаптираните за деца произведения. За означаването на процеса на адаптиране се използват различни названия. Стилиян Чилингиров нарича тези приказки *изкуствени*; Б. Трифонов използва същото определение; според Елин Пелин „Преработените от писатели приказки са винаги *развалени* (к. м., Т. С.) приказки...“. Независимо от разнообразието в номинацията на приказките авторите акцентират върху отношението на литературната адаптация към фолклора и различната степен на авторската намеса при преработката на народната приказка. Така че от съществено значение е това какви точно приказки са помествани по страниците на детско-юношеския печат в годините до Първата световна война. Колко са от български автори и какво се превежда от чуждите литератури? Как се отнасят текстовете към потенциалния си читател, или с други думи, „пригаждат“ ли се и с какви художествени средства към детската аудитория?

Голяма част от чуждите приказки, преведени на български език, са погнисани. Същото не може да се каже обаче за тези, които са от български автори. Освен това дискуссионен остава и въпросът какви източници са използвали нашите писатели. В изследването за Елин Пелин Кръстьо Генов обръща внимание върху този факт:

Въпросът за източниците на преразказаните от Елин Пелин народни приказки не е бивал предмет на проучване у нас. Особено трудно засега е да се посочат списанията и сборниците, от които той е превеждал чужди народни приказки, тъй като в нито една обществена библиотека у нас навремето не са получавали чуждестранни детски списания и детска литература изобщо. От близки на писателя и от някои негови писма бе възможно да се установи, че за целта той е използвал руски, френски и немски списания. Що се отнася до българските народни приказки, с тях Елин Пелин се запознава по два пътя: чрез богатия фонд на „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“ (започнал да излиза от 1889 година) и преди всичко от лично слушани народни разказвачи, главно в родното му село Байлово и неговата околност.

Елин Пелин споделя съдбата на повечето наши писатели приказници от края на XIX и началото на XX в. Те правят свободни преводи, преработват български народни приказки и създават оригинални приказни творби. Цоньо Калчев превежда от руски и на титулната страница на сборниците му, събрали пръснатите в

периодичния печат приказки, е написано „Пребеге и пригоди“. Елин Пелин превежда за пръв път на български език „Макс и Мориц“ на Вилхелм Буш. Освен това, той е силно повлиян в личното си приказно творчество от руските писатели (Пушкин, Ершов). Дядо Благо, докато издава сп. „Градинка“ (1894–1896), превежда приказките на Братя Грим и през 1896 г. ги издава в отделна книга („Приказките от братя Грим – разказва Ст. С. Русев“). Тринайсетте приказки от тази книга са първите преводи на Братя Грим на български език. Не са редки и случаите, когато преработка на фолклорен сюжет се означава като превод.

Независимо от неопределеността на понятията и невъзможността да се издирят източниците, които са използвали автори и редактори на периодични издания преди Първата световна война, сигурно е това, че тези текстове оказват влияние върху тяхното приказно творчество, формират представите за детска приказка и не на последно място – оказват решаваща роля в процеса на изграждане на жанровата система на българската детска литература.

Прегледът на печата за деца и юноши дава най-точна представа за това какви приказки са четени от българските деца. Първото, което прави впечатление, е, че литературните приказки са все още изключени. Доколкото ги има, в повечето случаи те са от чужди автори. Болшинството от приказните текстове са адаптации на фолклорни сюжети, като те също в голямата си част са преводни. В отделни случаи се споменава езикът, от който са преведени. Много рядко се означава името на автора или на преводача.

Друг важен извод, който може да се направи, е, че отношението към фолклора и наличието или отсъствието на гудактични елементи в дадена приказка е в пряка зависимост от общите тенденции, които даденото периодично издание споделя. В тези от тях, които са доминирани от реалистично-просветителските идеи на времето, преобладаващо място заема гудактичната приказка, в която възпитателният акцент има водеща функция.

В някои от списанията, излизали до Първата световна война, все още се наблюдава явлението, за което Светлана Стойчева говори – да се номинират като приказки (чрез заглавието или непосредствено след него) такива творби, в които няма нищо приказно. Явно е, че редакторите са си давали сметка за рекламата, която знакът „приказка“ може да направи на списанието. А в някои случаи авторите правят това означение благодарение на натрупаната инерция и поради невъзможността да се дефинира приказното. И не на последно място, в подобни „приказки“ съзнателно се измества акцентът от жанровоизграждащите елементи на приказното (на първо място фантастичното) в посока към реализма на текста, защото така се достига по-пряко и по-категорично до поуката. В списание „Здравец“ (1883) е поместен един прозаичен текст, наречен „Приказка за детца“ и като подзаглавие „Гарваново гнездо“. Освен че жанрът е назван в заглавието, в този текст не се съдържа нищо приказно. По-скоро разказът е в традицията на моралните четива от края на XIX и началото на XX век. Две деца отиват в гората, за да вземат малките на гарвана, разбрали, че за това могат да получат пари. Случва се нещастие и те успяват да се спасят благодарение на случайно минаващия наблизо ловец. Авторът обаче внушава, че помощта е дошла заради молитвата на едно от децата, на която учителят ги е учил. На финала, както в повечето разкази от този период, е изведена пряката поука:

Лазар с дълбоко уверение казваше, че сам Господ им е помогнал, защото му се помолил и дето оставил птичетата в гнездото. Драган нищо не отговори, само си мислеше. Какво си мислеше, не знам, само туй знам, че после вече никогаш не е ходил да вади птичета и когато е виждал, че някои деца отиват за птичета, той ги е мърмрал и в които деца е виждал птичета, насила ги е зимал и ги е пускал. Тъй е правил Драган и никогаш не е имал случай да се разкайва за това. А Лазар само да му споменеше някой за вадение на гарванчета или други птичета, изведнъж се разтреперваше. Че пак и малко страх не беше набрал на онзи камък.

Избрано

От всякаква приказност е лишена и „Британска приказка“ на М. Симеонов. Наивна и крайно неправдоподобна история, която иска да убеди читателя в това, че един британски лорд, без никаква причина, от най-коравосърдечен господар се превръща в справедлив работодател. Дори напомнящият приказката финал не е в състояние да компенсира елементарността на подобен сюжет, както и липсата на приказното в него:

Тази случка и до ден-днешен се предава от уста на уста между жителите на цяла Британия...

Предпоставка за отпечатването на тази „приказка“ тук е програмата на издателите, която може да бъде прочетена на последната страница. Криворазбраният рационализъм на нейната философия не предполага публикуването на приказки за развлечение, а на четива за образование и поука:

Всички книжки ще съдържат добре избрани картинки, разказчета, стихове, пътешествия и др. „Теменужка“ не ще залъгва малките си читатели с „бабини“ приказки, а ще им дава разкази за действителни и възможни случки. Нека това се има предвид.

От този и подобни на него примери става ясно, че някои издатели съзнателно подменят жанровата характеристика на текстовете, разчитайки по този начин да осигурят добър абонамент за изданието, което редактират, без да правят компромиси с издателската политика на последното. В случая знакът „приказка“ се оказва една добра рекламна стратегия.

Пълния текст четете в сп. „Български език и литература“; кн. 5

Екологията във всичките ѝ аспекти

Откъс от „Екологията в България“

Здравка Костова

Обществото съществува благодарение на своята генетична и социална непрекъснатост. Човек споделя отговорности и мечти не само със своите съвременници, но също така с хората от миналото и бъдещето. Преоткриването на миналото е много важно за определяне на бъдещите тенденции в общественото развитие. Съзнанието на човека за история и способността му обективно да анализира и разбира историческите събития, техните движещи сили и последици е най-доброто ръководство за ценностно ориентиране и за намиране на решения за съвременните глобални проблеми.

Сега е времето на екологията във всичките ѝ аспекти и във всичките ѝ погрязделения. Но както нищо не възниква на пусто място, така и съвременната екология има своята дълга история, без която е невъзможно да бъде правилно и напълно разбрана. Екологичните идеи са се раждали постепенно, малко по малко, и са се вливали една в друга, както ручейчетата и потоците се вливат в една буйна и мощна река, за да изградят богатството и многообразието на съвременното екологично знание и мислене. Научните основи на това развитие поставя Чарлз Дарвин през 1859 г. с труда си „Произход на видовете чрез естествен отбор или запазване на избраните породи в борбата за живот“ (Darwin, 1859). С този труд се заражда екологията като наука за взаимоотношенията на организмите със средата на живот – движеща сила на развитието на живата природа. Терминът „екология“ е въведен от Ернст Хекел през

Заглавието е на редакцията

www.science.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Борислав Тошев
E-mail: toshev@chem.uni-sofia.bg

Редактор

Георги Дянков
0887 81 27 87
Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: science@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Химия. Природните науки в образованието“, кн. 4/2015:

NEWS

Благодаря Ви! / *А. Панайотов*

INTERVIEW

Признание за една чудесна научна дисциплина / *В. Симеонов*

NEW APPROACHES

Use of Oxidation Numbers for Predicting Regioselectivity in Organic Reactions / *M. Firdaus, Patiha (Indonesia)*

CURRICULUM MATTERS

Декомпозиция на елементи от системата за управление

на качеството на Софийския университет в професионалната подготовка на учителите по биология / *Н. Цанова, И. Хаджиали, Н. Райчева*

Темата въглехидрати в програмите по химия и биология / *Р. Томова, Е. Бояджиева, М. Славова, М. Николов*

INTERDISCIPLINARY

За показателната функция, логаритмичната функция и числото е / *И. Коцева*

Bilingual Course in Biotechnology: Interdisciplinary Method / *V. Kolarski, D. Marinkova, R. Raykova, D. Danilev, S. Terzieva*

TEACHING EFFICIENCY

Проучване мнението на ученици за подготовката по химия в училище / *М. Шекерлийска, В. Димитрова*

Teaching and Learning Efficiency of Virtual Laboratory Package on Selected Nigerian Secondary School Physics Concepts / *O. C. Falode, S. A. Onasanya*

EXPERIMENTS

Химичният опит – наука и забава / *Е. Чорбаджийска, Г. Бальова, М. Ангелова*

HISTORY OF EDUCATION: BULGARIAN EDUCATIONAL TRADITION

Екологията в България / *З. Костова*

BOOK REVIEWS

Екологични приключения във времето / *В. Симеонов*

1866 г. (Haesckel, 1866). Въпреки че екологията възниква през XIX век, по-голямата част от теоретичната ѝ структура се създава през XX век. Водещите идеи в екологията са стигали до нашите учени изследователи, повечето от тях възпитаници на руската, немската, английската и френската школа, чрез оригиналните творби или от руски и български преводи.

Трудно е да се постави началото на екологията в България, защото за възникването и развитието ѝ е необходима богата научна база от описания и изследвания на българската природа. Някои автори (Keller & Golley, 2000) обособяват два периода в развитието на тази наука – протоекология, водеща началото си от Теофраст (372 – 288 пр. Хр.), с описанията на флората и фауната от учени с екологични възгледи, и екология с начало трудовете на Е. Хекел. От тази гледна точка, няма да бъде грешно да тръгнем от „Историята на българите“ (Иречек, 1978), в което обогатяване, преработване, превеждане и разпространение Константин Иречек е подпомаган от Българското книжовно дружество, поставило началото на Българската академия на науките през 1869 г. Още в първата глава на своя колосален труд авторът дава подробна характеристика на орографията и хидрографията на Балканския полуостров, включвайки данни за видовото разнообразие на растителната покривка. В него той утвърждава географския детерминизъм с думите: „Характерът и културата, нравите и обичаите, издигането и упадъкът, с една дума, цялото умствено развитие на всеки народ зависи главно от вида и особеностите на почвата, на която живее този народ“ (Иречек, 1978). Българският дух се възражда за търсене на научната истина и знания още преди Освобождението. След К. Иречек научната мисъл ще премине през много и различни схващания за взаимоотношенията между човека, обществото и природата, за да стигне до днешната научна дискуссионна картина.

Учените тълкуват по различен начин взаимоотношенията в системата „човек – общество – природа“, което може да доведе до обръкване и спорове. Възможно е поне донякъде да избегнем противоречията и дискусиите, ако разгледаме екологията, от една страна, като наука и от друга – като глобален възглед за света. Екологията, като наука, споделя с другите природни науки своята методология и философски основи, защото неживата и живата природа съществуват в една система в пространството и времето. В екологията се натрупват знания не само чрез емпирични изследвания, но и с помощта на естетически, духовни и социални филтри. Ние гледаме на Космоса през призмата на еволюционните процеси, довели до нашето появяване и развитие. Екологията започва в природните науки, но завършва, пресичайки хуманитарните (социология, антропология, психология, икономика и др.) и техническите (техника,

технология и др.) науки, в наука за тоталната реалност. Тя обхваща конфронтацията на биологични, социални и исторически фактори, засягащи съществуването на всеки, и това я прави синтетична наука. Наука за всичко обаче е непрактична. Възможностите за синтез привличат към екологията много мислители от различни области. Еколозите рядко се поддават на такива амбиции, а се стремят да навлизат все по-дълбоко в структурата и динамиката на надорганизовите биосистеми. Единството и противоречието между анализа и синтеза винаги присъстват едновременно в екологията. И все пак екологията, като наука, и опазването на околната среда не са синоними.

Българската академия на науките и Софийският университет „Св. Климент Охридски“, основан през 1887 г., са научните центрове в непрекъснатото изследователско пътуване в екологията като наука. Бързо се развиват специалностите и катедрите в Университета: 1889 – 1890 г. се открива Физико-математическото отделение със специалност „Естествена история“, формират се катедрите по геология и ботаника през 1891 г., по зоология през 1897 г. и по география през 1898 г. През 1951 г. естествените науки се отделят в самостоятелен факултет – Биологогеологогеографски факултет.

През 1910 г. в България се създава Централен земеделски изследователски институт, към който през 1943 г. се открива отдел по генетика, а през 1947 г. се трансформира в Институт по приложна биология и развитие на организмите. През 1940 г. се основава Институт за горски изследвания и опити, реорганизиран през 1954 г. в Институт за гората. Българската академия на науките се разраства с откритите през 1947 г. институти по ботаника, зоология и микробиология. Налице е база за бурно развитие на науката като цяло и на екологията в частност.

Екологията в биологичните науки

В началото на XX век в естествознанието навлиза биологичният метод, чрез който се подчертава значението на фактите за разбиране същността на функциите и причинността на явленията и за разкриване на взаимоотношенията на организмите със средата (Паунчев, 1902; Стефанов, 1931). Той проправя пътя на екологичните знания и на разглеждането на природата като единно цяло. Трудовете, посветени на флората (Стоянов & Стефанов, 1933; 1943) и фауната на България (Дренски, 1948; Патеф, 1951), учебниците по растителна география (Стоянов, 1950), ботаника (Попов et al., 1954), систематика на растенията (Йорданов, 1957), практическото ръководство по систематика на растенията (Йорданов et al., 1958) и екскурзионната флора на България под редакцията на акад. Даки Йорданов (Вълев et al., 1960) разкриват взаимната връзка на растенията и животните със средата им на живот и създават научната база за екологична насоченост на изследванията в живата природа.

В учебника по зоология за учителските институти (Козаров et al., 1956) е дадено определение на екологията като „наука за взаимоотношенията на животните и заобикалящата ги среда“. Авторите съветват: „Животните трябва да се изучават неразделно от средата, в която живеят. Учащите се трябва да разберат, че за различните животни са необходими различни условия и че едни и същи животни през развитието си се нуждаят от различни условия. Животните, техните процеси и връзките им със средата трябва да се разглеждат като резултат на дълго историческо развитие във връзка с изменящите се жизнени условия на земята“. Още в уводната част те свързват екологията с еволюцията. Даденото определение за екология се разширява с допълнението: „Към екологията спада и зоогеографията – наука за географското разпространение на животните“ (Козаров, 1956). Разглеждането на всеки тип животни в учебника завършва с изясняване на филогенията, разпространението и стопанското значение. Спомням си практическите занятия в лабораторията и едномесечната практика в природата, на които екологичният подход ставаше ръководство за действие. Изучавахме не само дадения индивид, от гледна точка на систематичните му признаци, но описвахме и средата, в която

сме го намерили. Преподавателите ни обръщаха внимание на взаимоотношенията на биологичните видове помежду им и с неживата природа, както и на значението им за човека като причинители на болести и като източници на ресурси.

В учебника за учителските институти (Козаров et al., 1956) е въведен параграф „екология“ при земен червей, паякообразни и насекоми. При многоножки се използва терминът „биология“, а при останалите безгръбначни – „начин на живот“. Въведени са теми като: „Екология и биология на рибите“, „Екология на земноводните“, „Екология на влечугите“, „Икономическо значение на птиците“ с акцент върху грижата и опазването на полезните птици и „Екология на бозайниците“. В изясняването на съдържанието се разкрива смисълът на понятията приспособяване, приспособления, екологични групи, вредни насекоми и борба с тях. Екологичните знания следват систематиката на отделните групи животни, което подчертава реда и взаимовръзките в биологичното разнообразие. Екологичният подход пронизва учебното съдържание, макар системността в екологичните знания да не е последователна. Тези знания не са загубили своето значение и днес. Те поставят основите на биоикологията с нейните два клона – аутекология, изучаваща екологията на гаген биологичен вид, и синекология, изучаваща екологията на съобществата.

Същата линия по отношение на екологията продължава и в учебника по зоология на гръбначните животни на Г. Паспалев (1958). Още в анотацията към учебника е подчертано, че „тъй като устройство и функция са резултат от екологичните условия, към които отделните видове са се приспособили, гагени са и най-съществените екологични и биологични данни за всеки клас“ (Паспалев, 1958). Екологичният подход пронизва цялото учебно съдържание на този учебник за студенти биолози. Задълбочено се прави „Екологичен преглед на рибите“ (с. 161 – 177), „Екологичен преглед на земноводните“ (с. 216 – 223), „Екологичен преглед на влечугите“ (с. 264 – 269), „Екологичен преглед на птиците“ (с. 321 – 334), „Екологичен преглед на бозайниците“ (с. 415 – 423). Наред с тази информация се обсъждат и проблеми като географско разпространение и стопанско значение на отделните класове животни. Направена е и обща характеристика на еволюцията на гръбначните животни. В учебника се изясняват понятията: среда на живот (водна среда, сухоземна среда), приспособления на животните към средата за „нагземен, подземен и воден живот“, местообитания, екологични групи животни във всеки от изучаваните класове. Темите за географското разпространение в хоризонтална и вертикална посока дават възможност на авторите да разкрият влиянието на единството от неживи и живи компоненти на средата върху животните.

Още в тези два учебника от 50-те години на миналия век, когато екологичната криза не е станала глобална, се срещаме с взаимно обвързани основни научни подходи: анатомо-морфологичен, физиологичен, систематичен, екологичен и еволюционен. Без това единство от подходи съвременната екология не може да почива на научни основи.

Кирил Попов в своя учебник по физиология на растенията (Попов, 1956) очертава значението на еволюционно-историческия, сравнителния и експерименталния метод. В уводната част той развива шест водещи идеи, наречени от него основни свойства при изучаване на живите тела, които изпреварват с повече от десетилетие въвеждането на 11 водещи идеи в реформата на биологичното образование по проекта „Нафийлд“, Англия. Третата водеща идея и в двата източника е: „единство между организма и условията на неговото съществуване“, респективно “interaction of organism and environment“. Той я изяснява със следните думи: „Всеки организъм се нуждае за своя живот от определени условия. Това са същите условия, които са асимилирали през своя живот и неговите родители. За да протече гаген жизнен процес сега, трябва да са налице същите условия, при които той е протекъл за пръв път или е протичал в предшестващите поколения. Познаването на изискванията на един организъм ни дава ключа за управлението на неговия живот и за изменение на неговата природа“. Написана преди 59 години, тази идея все още не е променила схващанията и подходите на всички отговорни лица, вземащи решения за намеса

в природното равновесие. Вярно е, че остава писменото слово, но то е средство за дейност, когато е премислено и осъзнато. Това показва, че екологичните идеи все още обитават повече книгите, отколкото нашите умове.

В учебника се изясняват понятията условия на живот, воден режим, екологични групи растения (хидрофити, хигрофити, мезофити, ксерофити), приспособления на всяка отделна група (сухоустойчивост, солеустойчивост, жароустойчивост), кръговрат на азота и на въглеродния диоксид в природата. Без понятията автотрофия (фотосинтеза и хемосинтеза), миксотрофия, сапротрофия, фототрофия, хетеротрофия, монофагия, полифагия, симбиоза, паразитизъм, ферментация и други не може да се изясни кръговратът на веществата, а без него не може нито един учебник по екология. С концепцията за кръговрата на веществата знанието се издига на биосферно равнище, макар самият термин „биосфера“ да не е въведен в този учебник. Авторът изяснява съвместното действие на факторите на средата с помощта на закона за ограничаващия фактор на В. Блэкман (V. H. Blackman) и на по-обобщения закон за минимума на Ю. Либих (J. Liebig), които са основни закони в екологията. Обсъжданите понятия разкриват взаимоотношения между популациите в биоценозата, макар популация и биоценоза да отсъстват в текста. Разглеждат се биотични и абиотични фактори на средата без въвеждане на самите термини. Целият учебник е интердисциплинарна интерпретация на жизнените процеси на растенията и на ролята им както в природата, така и в живота на човека. Проф. К. Попов обединява в една цялост научни области като биология, химия (неорганична, органична, биологична), физика, геология, микробиология, агрономия, хидрология, география и други. Впечатляваща е научната му ерудиция. Учебникът е ненадминат в сполучливото съчетание на теоретични и практически знания.

В „Практическо ръководство по физиология на растенията“ (Попов et al., 1957) са описани 377 опыта, тясно свързани с теоретичните курсове и проверени в лабораторните занятия по физиология на растенията, биохимия и микробиология със студенти биолози. В тях организацията, провеждането и тълкуването на жизнени процеси се извършва на основата на двупосочно взаимодействие на организмите с условията на средата. Ръководството и до днес не е загубило своето значение с прецизното изясняване на изследователския подход към изучаването на природата.

В „Ръководство за практически занятия по ботаника“ (Попова & Яков, 1961) са разработени наблюдения и опити за учителите по биология и география, които да могат да се използват в задължителните, извънкласните и извънучилищните занятия с учениците. В тях са включени и занятия за провеждане в учебно-опитните полета на училищата, каквито вече в България отдавна не съществуват, макар доста обработваеми земи да пустеят. Наблюденията и опитите са съобразени с екологията на растенията, независимо дали се провеждат в лабораторията, или в природата. Студентите биолози и географи, бъдещи учители, овладяват уменията за извършването им в съответните специализации и осмислят идеята за единство на живата и неживата природа (Яков, 1956).

Екологията на микроорганизмите е предмет на обсъждане в учебниците на Радучев (1960), Бърдаров & Марков (1970), Марков & Саев (1960) и други. Приносът им в създаването на база за издигане на знанията от организмово на надорганизмово равнище са свързани със задълбоченото изясняване на морфологията, физиологията и систематиката на микроорганизмите, с разкриване на взаимната връзка между микроорганизмите и условията на външната среда, с изчерпателно описание на превръщането на безазотните органични и азотните съединения, както и на съединенията на сярата, фосфора и желязото от микроорганизмите. Екологично звучене имат описанията на разпространението на микроорганизмите в почвата, водата и въздуха и на ролята им в почвеното плодородие. Практическата микробиология навлиза в консервирането на хранителни продукти, в силажирането и в повишаването на продукцията в растениевъдството и животновъдството чрез използването на антибиотиците. Разширяването на научните знания за живата природа повишава възможностите на човека да увеличава своето въздействие върху нея. Не закъсняват

Избрано

и откритията за отрицателните последици от това въздействие (Марков & Саев, 1960). С широкото навлизане на антибиотиците в медицината след откритието на пеницилина от А. Флеминг (1928 г.) и практическото му производство за лечебни цели (1945 г.) възниква проблемът с развитието на устойчивост у болестотворните микроорганизми. Този проблем повдига фундаментални въпроси за взаимоотношени-ята между видовете, за екологията на човека и за неговата намеса в биологичната еволюция.

Обширният монографичен труд по микробиология (Бъргаров & Марков, 1970) идва да запълни една празна ниша за причинителите на заразни болести, но надхвърля тази задача със задълбоченото изясняване на микроорганизмите и техните процеси на основата на молекулярната биология и биохимия. В първия дял на монографията (Обща микробиология) се дават обширни знания за строежа и функциите на микроорганизмите, за влиянието на химичните, физичните и биологичните фактори на околната среда върху тях и върху тяхната изменчивост. Във втория дял (Инфекция и имунитет) се изясняват особеностите на патогенните микроорганизми и условията, при които те предизвикват инфекции в човешкия организъм, както и промените, които водят до невъзприемчивост при повторна инфекция. Третият дял (Специална микробиология) прави характеристика на биологичните и морфологичните особености на патогенните микроорганизми, на патогенезата, профилактиката и специфичната терапия на болестите. Представена е нова среда на живот – организмвата, а живият организъм с живеещите в него полезни и вредни микроорганизми може да се разглежда като специфичен вид екосистема със сукцесия на съобщества (вируси → болестотворни бактерии; млечнокисели бактерии → гнилостни бактерии).

С посочените трудове са поставени основите на микробиологичната екология, която днес изучава бактерии, вируси, някои водорасли и първачи, както и приони, техните жизнени процеси, екологични ниши и хабитати, техният ефект и въздействие върху групи биологични видове (включително човека) и върху екологичните системи, които обитават. Микробиологичната екология е в центъра на знанията за болестите по растенията, животните и човека и за тяхното здравословно развитие. Тя е необходима и за разбиране на условията и функционирането на всички екологични системи.

*Пълния текст четете в сп. „Химия. Природните науки в образованието“;
кн. 4*

Еволюцията на игровите технологии в образованието

*Откъс от „Същност на игровите
технологии в образованието“*

Иван Миленски

Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“, Филиал – Враца

Игровите технологии са разновидност на педагогическите технологии и се използват при организацията и реализацията на педагогическия процес във всички степени на образованието. Понятието „технология“ се свързва с думата „techné“, която е със старогръцки произход и означава майсторство на гърводелеца или строителя. Както се вижда, дефиницията на това понятие първоначално се отнася към сферата на материалното производство, но след това разширява своето значение – с това понятие започват да означават всяко майсторство, а също така способността за изграждане на стратегически и очертаване на планове.

Педагогическите технологии стават много популярни след статията на Б. Скинър „Науката за ученето и изкуството на преподаването“ през 1954 г. и разпространението на безмашинното и машинното програмиране. През 1982 г. сп. „Перспективи“ публикува серия от статии на водещи американски и японски психолози и педагози, посветени на педагогическите технологии, които се свързват с включването на технически средства в образователния процес (радио, телевизия, кино, компютри, компютърни игри).

Това понятие през последните десетилетия претърпява еволюция: от елемент за техническо приспособяване в работата на педагога до ново разбиране за същността на педагогическата дейност – системно организирана, реализация на ефективни начини за

Заглавието е на редакцията

www.pedagogy.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Емилия Василева
E-mail: embavassi@abv.bg

Редактор

Любомира Христова
0889 22 12 15

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: pedagogy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Педагогика“, кн. 7/2015:

ВИСШЕТО УЧИЛИЩЕ И ДЕТСКАТА ГРАДИНА – ЗА КАЧЕСТВО В СИСТЕМАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Висшето училище и детската градина – за качество в системата на образованието / *Маринела Михова, Даринка Костадинова*

Същност на игровите технологии в образованието / *Иван Миленски*

Дискусията в урока по литература / *Огняна Георгиева-Тенева*

Словеснохудожествено общуване на малкия ученик / *Миля Гълъбова*

Учителският професионализъм и празниците в детската градина / *Даринка Костадинова*

Ролята на игрите с пръсти за развитието на езиковите умения при обучението по английски език в детската градина / *Лариса Грунчева*

Рисунката като средство за себеизразяване на детето от предучилищна възраст / *Елица Александрова*

Стимулиране на изследователско поведение и математическа компетентност чрез интерактивни педагогически технологии / *Йорданка Велчова*

Интерактивна технология за стимулиране на педагогическото взаимодействие „учител – директор“ / *Диана Александрова*

Форми за преодоляване на агресивното поведение при децата в детската градина и в семейството / *Костадинка Комитска*

Иновативни техники в приобщаващото образование при деца от предучилищна възраст / *Мариана Иванова*

Аз, ти, ние за правата на децата / *Марина Гунчева*

Подвижните игри с изправителен характер – средство за формиране на правилна стойка у децата от предучилищна възраст / *Румяна Симова*

Спортният празник – желана, емоционална, развиваща и приложима форма в детската градина / *Надежда Горанова*

Етнопсихологопедагогически иновативен модел на взаимодействието „дете – учител – родител“ / *Цецка Илиева*

Семейството и детската градина – основни фактори за подкрепяща образователна среда и личностно развитие на детето / *Капка Станова, Димитрина Митова*

Предучилищната подготовка на „специалното“ дете / *Клавдия Костова*

Приложение на интерактивните методи, техники и подходи в педагогическите ситуации в детската градина / *Миглена Дионисиева*

постигане на педагогическите цели, намаляване на непрегказуемостта в педагогическия процес чрез алгоритмизация на дейността постигане на конкретен резултат.

Независимо от устойчивото внимание към технологизацията на образователния процес, в научно-педагогическите среди няма единно мнение в оценките на това понятие и неговото значение за съвременното образование.

Подобно е положението и при използването на игровите технологии в образователния процес. Сред дискуссионните въпроси, свързани с игровите технологии, ще отделим следните:

– липса на единни подходи към определяне на понятието „игрова технология“ и точна класификация на съществуващите технологии;

– граници на технологизация на играта и критичен праг на нейното използване в контекста на обучението, възпитанието и развитието на детето;

– баланс между алгоритмичността и схематичността на игровата технология и субективната творческа същност на играта и нейното използване в педагогическия процес;

– взаимни връзки и разлики между понятията „игрова технология“, „игрова методика“, „игрова форма на обучение“, „игрова форма на организация на дейността“.

В съвременните изследвания понятието „игрова технология“ се употребява в пет смислови значения:

– като взаимосвързани процедури за целенасочено развитие на дейностните и педагогическите разновидности на играта;

– като съвкупност от методи, средства и форми за формиране на играта от нейното възникване в ранна възраст до развитието ѝ в живота на възрастните;

– като самостоятелна учебна дисциплина, чиято цел е формирането и развитието на играта във вид на технологии и процедури, свързани с организацията, ръководството и управлението на детската игра;

– като включване на новите информационни технологии за обучение, възпитание, развитие и развлечение на децата в играта (компютърни и видеоигри, възраждане на електронни игри в смартфони, лаптопи, плейстейшъни и др.; интерактивна дъска „SmartBoard“);

– като съвкупност и последователност на психологическите и организационните компоненти на развитие на играта, които се обединяват в общ алгоритъм за описание и конструиране на различни видове игри (технологии за описание и конструиране на дидактични игри, технологии за описание и конструиране на подвижни игри, технологии за описание и конструиране на театрализираны игри и др.).

За реализацията на образователните цели при проектиране на игровите технологии е необходимо да се отчитат следните психолого-педагогически принципи:

1. Принцип на *имитационното* моделиране, който се прилага чрез конструиране на два модела: имитационен модел и игров модел на професионалната дейност.

2. Принцип на *проблемност* на съдържанието на играта и на нейното развитие – играта съдържа проблеми, които са включени в игрови задачи, чрез които се разкриват противоречия, разрешавани от студентите в процеса на играене (разрешаване на проблемната ситуация).

3. Принцип на *съвместност* на дейността чрез имитиране на професионалните функции на специалистите (юристи, мениджъри, технолози, келнери и др.) чрез тяхното ролево взаимодействие.

4. Принцип на *диалогичност* на общуване и взаимодействие между играчите, насочено към преживяване и разрешаване на проблемната ситуация.

5. Принцип на *двуплановост* на играта – участникът в игровата технология реализира „сериозна“ дейност, насочена към обучение и развитие на специалист. Това обаче става посредством „несериозна“ дейност (Ергонова, 2014).

Д. Димитров разграничава два плана в играта: дейностен и педагогически (Димитров, 1989). Дейностният план е свързан с появата и развитието на играта като собствена, самостоятелна дейност на децата. Педагогическият план включва използването на съчетания от елементи, от структурата на играта (роли, сюжети, въвеждане на знаещи или незнаещи персонажи, играчки и игрови материали и др.) или неигрови дейности (игрово упражнение, игрова форма), които Д. Димитров нарича „игроподобни“ форми. Те са два вида: педагогическа форма с игров компонент и игрова педагогическа форма. Първият се реализира, когато при открита, неигрова задача в структурата на дейността се включват игрови компоненти за мотивиране на целта и процеса. Вторият вид игроподобна дейност се създава с помощта на игрова цел, която се съобщава на децата и чрез нея се осъществява дидактичната задача, която педагогът иска да реализира чрез игровата задача в педагогическия процес.

Игровите технологии се диференцират в две групи. Първата група са технологиите за реализиране на задачите на собствената игрова дейност на децата. Втората група са технологиите за разработване на игроподобните педагогически форми, които включват и педагогическата намеса за обучение, възпитание и развитие на децата. Основен критерий за класификация на игроподобните педагогически форми е съотношението игра – неигра: технология за разработване на педагогически форми с игров компонент и технология за разработване на игрови педагогически форми.

Педагогическата позиция на учителя в игровите технологии е важно условие за тяхната организация и ефективност. Според Г. Когжаспирова в педагогическите технологии се открояват следните педагогически позиции:

– открита или скрита педагогическа позиция в зависимост от степента на прякото/непрякото ръководство на дейността на децата в педагогическото взаимодействие;

– дистанционна позиция – определя се от преживяваното разстояние между участниците във взаимодействието: далечно, близко, съвместно;

– йерархична позиция – разположеност на субектите един спрямо другия „по вертикала“: под-, над- и равноправно;

– кинестетична позиция – телесно разположение на играча спрямо другите: отпред, отзад, редом;

– физическа позиция – тя се проявява като психологическа „видимост“ („невидимост“) на педагога като събеседник (разположение на ръцете, главата, тялото) (Когжаспирова, 2010: 625).

В. Гурова определя следните педагогически позиции на учителя в играта:

– позиция на *аниматор* – в подготвителната фаза на играта означава параметрите на взаимодействието на игровия сюжет – местности, обекти, същества, социални отношения;

Избрано

- позиция на *съчинител* – да генерира нови идеи, структури на диалози, на варианти на описание на словесни игри;
- позиция на *модератор* – гарантира участието на всички деца в играта и създава игрово настроение у тях;
- позиция на *съдник* (арбитър) – осигурява равноправие между играещите и контролира продължителността на играта;
- позиция на *режисьор* – обогатява развитието на играта;
- позиция на *наблюдател* – обединява основанията за осъществяване на всички преходни позиции. Проявява се в одобряващ свидетел в играта, който се съгласява с решенията на децата в игровия процес (Гурова, 2009: 283 – 284).

Съвременни технологии за формиране и развитие на сюжетно-ролевите игри предлага Н. Михайленко (Михайленко, 1987). Основно педагогическо средство е сюжетът, който съдържа всички компоненти на играта – действия, роли, събития. Играта се развива като зона на постоянен пренос у детето от условни действия към тяхното вербално означаване и обратно. Развитието на сюжета в единството на тези два плана се нарича „начин за построяване на играта“.

Конкретизацията на отделните начини за изграждане на играта зависи от избора на определени елементи от структурата на сюжета и от формата на игровото действие, в която се реализира.

Определят се три етапа на формиране на играта:

- усвояване на условни игрови действия с играчки с предмети-заместители (1 – 2,5 г.);
- ролево поведение (ролеви отношения и взаимодействия) (2,5 – 4,5 г.);
- начини за построяване на сюжет (сюжетоизграждане) (4,5 – 7 г.).

Изведени са три равнища на взаимодействие на децата в съвместната игра с педагога. На първото ниво приоритет получават сюжетно-ролевите играчки, играчки-копия, които определят темата на игра и формата на взаимодействие: подражателно, поредно, функционално-разпределително. На второто ниво централен момент са правилата за ролево поведение, които регулират взаимодействието. На третото ниво основно се работи за съгласуваното построяване на сюжета: избор на тема, последователно развитие на събитията, ситуации на ролево взаимодействие.

Пълния текст четете в сп. „Педагогика“, кн. 7